

KIRJA-ARVIO:

STEREOTYYPPISEN LAPIN-KIRJALLISUUDEN JATKUVUUS

Ridanpää, Juha 2005: Kuvitteellinen Pohjoinen. Maantiede, kirjallisuus ja postkoloniaalinen kritiikki. Nordia Geographical Publications volume 34:2. Diss. Oulun yliopisto. Oulu: The Geographical Society of Northern Finland. 337 s.

Karina Lukin

Edward Saidin käännteentekevästä teoksesta *Orientalism* (1979) lähtien on kolonisaation ja toiseuden termeihin läheisesti yhdistetty idän ja lännen ja sittemmin myös etelän ja pohjoisen epäsymmetriset suhteet ja näitä tuottavat ja ylläpitävät diskurssit. Tällaisille diskurssille on ollut tyypillistä näkemys siitä, että epäsymmetrinen suhde on tullut tuotetuksi lännessä tai pohjoisessa, joiden monenlainen *valta* tarvitsee idän tai etelän toiseutta itseään pönkittämään. Juha Ridanpään väitöskirjan lähtökohdat ovat syvällä saidilaisissa näkemyksissä, vaikka tutkija ei etsikään yksinkertaistavien ja kolonisoivien diskurssien lähdeä pohjoisesta tai lännessä vaan ennemminkin epäsymmetrian valtavajaus löytyy pohjoisesta, Suomen pohjoisesta. Tutkimuksen taustalla on näkemys siitä, että Suomen etelä on vuosisataisten kohtaamisten aikana kehittänyt pohjoisestaan diskurssin, joka ei kata koko pohjoisen elämän moninaisuutta mutta on juuri tästä johtuen kyennyt sitä hallitsemaan. Koko väitöskirjaa luonnehtii postkoloniaalisen tutkimuksen dekonstruktiivinen ja emansipatorinen eetos, joka pyrkii tietoisesti murtamaan pohjoisen ja etelän vastakkainasettelua – tai ainakin niiden välistä epäsymmetriaa.

KIRJALLISTA, DISKURSIIVISTA, POSTKOLONIALISTISTA, EMANSIPATORISTA

Ridanpään väitöskirjan rakenne on ilahduttavan selkeä ja sikäli tutkimusta on hyvä lukea. Lyhyen johdannon jälkeen tutkija esittelee metodologisia lähtökohtiaan varsin pitkään mutta ansiokkaasti pohtien. Tutkimuksen lähtökohdat ovat niin sanottu kirjallisen maantieteen traditiossa, jota esitellessään Ridanpää pohtii tieteellisen objektiivisuuden ja subjektiivisuuden mahdollisia eroja. Miksi maantieteilijän tulisi tutkia kirjallisuutta, kun ”keskeisin tutkimuskohde”, maa, paikat ja maisema ovat ihan muualla, havaittavassa todellisuudessa? Kirjallisuudesta ammentaneet

(humanistiset) maantieteilijät ovatkin joutuneet perustelemaan tutkimusaineistoaan, mutta samalla he ovat tuottaneet erittäin hedelmällisiä näkemyksiä paikasta, paikan kokemisesta ja paikan tajusta. Tutkimuksissa on siirrytty käsittelemään enemmän niitä tapoja, joilla tila nähdään ja tuotetaan. Itse fyysinen paikka on jäänyt taustalle, ja tässäkin tutkimuksessa keskitytään tilan eli ”pohjoisen” diskursiiviseen tuottamiseen.

Kirjallisen aineiston käyttämistä lähdeaineistona on ilmeisesti syytä perustella maantieteilijäyleisölle. Folkloristista moisen asian perusteellinen pohtiminen tuntuu varsin hullulta, etenkin kun keskeinen ongelma tuntuu olevan taiteen yhdistäminen tieteeseen. Ikään kuin keskustelussa olisi jossain vaiheessa unohtunut tieteellisen tulkinnan ja teoreettisten välineiden sekä aineiston välinen ero: tutkijan kokoama taideaineisto ei tee koko tutkimuksesta taidetta. Ridanpää toteaaakin, että tilan käsittäminen diskursiivisena tekee tieteen ja taiteen vastakkainasettelusta metodisena ongelmana mitättömän. Itse tulin kuitenkin monesti kirjaa lukiessani miettineeksi, onko tämän kysymyksenasettelun pohtiminen ajanut kirjallisen maantieteen tradition vähän liiankin radikaaleille, konstruktivistisille asetelmille: kirjan nimi jo kertoo, että todellisuus nähdään tutkimuksessa kuvitteellisena. Äärimmäinen konstruktivismi ja kuvitteelliset todellisuudet tuntuvat pelottavilta, sillä eivätkö diskurssit sittenkin ole todellisia toimijoille.

Tutkimuksen lukutapana Ridanpää käyttää *metafiktivistä asennetta*. Metafaktiolla tarkoitetaan tekstin tapaa viitata omaan fiktiivisyytensä. Tutkija näkeekin yhtäältä aineistonsa metafaktiivisena, mutta toisaalta lukee sitä myös metafaktiivisella asenteella. Tällaisen lukutavan tärkein anti on tulkita, ”kuinka kaunokirjallisuus ja ’fiktiiivinen maailma’ tulisi ymmärtää osana historiallisten, yhteiskunnallisten ja kulttuuristen diskurssien todellisuutta” (s. 27). Tämän lukutavan lisäksi Ridanpää kutsuu käsittääkseni laajemmin tutkimuksen metodologisia raameja luonnehtivaa kokonaisuutta *postkoloniaaliseksi asenteeksi*. Nimenomaan tämä asenne palautuu Saidin orientalismiin ja Homi Bhabhan toiseuden ja syrjinnän yhdistäviin näkemyksiin. Jo aiemmin on kehitetty sellaisia termejä kuin ”arktinen orientalmi” tai ”arktinen postkolonialismi” viittaamaan vastaaviin asetelmiin kuin Ridanpään tutkimuksessa. Postkolonialistiseen asenteeseen ja diskurssiin on helppo liittää työn kolmas, emansipatorinen asenne, jonka avulla tekstien tuottamaa kuvitteellisen pohjoisen kuvan itsestäänselvyyttä halutaan kiistää ja purkaa. Tutkimuksessa lähdetäänkin selvittämään, miten kolme pohjoista kirjailijaa, Pentti Haanpää, Timo K. Mukka ja Rosa Lixsom ovat teksteissään hyödyntäneet dekonstruktivisia strategioita. Toisaalta kysytään myös, onnistuvatko kirjailijat nousemaan pohjoisen ja etelän vastakkainasettelun yläpuolelle vai jäävätkö he oletetussa denkonstruktiossaan vain toistamaan dualismia. Näille kysymyksille etsitään vastauksia kuuden eri teeman kautta niin, että jokaisen teeman ympärille kiteytyy erityisesti jonkun kirjailijan tuotanto tai teksti.

LAPINKIRJALLISUUS JA STEREOTYPIAT

Ridanpää viittaa sekä tutkimuksen alussa että lopussa pohjoiseen tunturien, pakasten, revontulien, soisten erämaiden ja joikaavien saamelaisten kuvattuna maana. Nimenomaan tätä, epäilemättä kaikille suomalaisille tuttua kuvaa tutkimuksessa luonnollisesti lähdetään purkamaan. Tämä kuvitteellinen pohjoinen nähdään osana sitä kolonialistista riistämistä, jossa erityisesti kaunokirjallisuus on tuottanut pohjoiselle stereotyyppistä identiteettiä. Tätä kaunokirjallisuutta nimitetään tutkimuksessa Lapin-kirjallisuudeksi, jonka kuvaus pohjautuu paljolti Veli-Pekka Lehtolan ansiokkaisiin analyyseihin. Lapin-kirjallisuus ei ainoastaan ole se diskurssi, jossa kuvitteellinen pohjoinen syntyi, samalla pohjoista on riistetty ja riistetään taloudellisesti ja henkisesti. Lapin-kirjallisuudesta erottuu pohjoinen kirjallisuus, joka ei tutkimuksen mukaan ole osa suomalaista, kansallista kirjallisuutta. Pohjoinen kirjallisuus on marginaalissa ja pohjoisen kirjailijat usein rajoilla ja rajatiloissa. Näistä marginaalisista kirjailijoista tutkimuksen kohteeksi on noussut kolme kansallista ja kansainvälistäkin huomiota saanutta kirjailijaa, jotka ovat nousseet näytävästi osaksi suomalaisen kirjallisuuden kenttää.

Esitellessään Haanpäästä, Mukkaa ja Liksomia tutkija nostaa heistä esiin mielestäni varsin stereotyyppisiä kuvia – ehkä tarkoituksellakin. Se on kuitenkin sangen hämmäntävää, sillä eivätkö osittain kuvat yksinäisestä tukkilaisjätkä-Haanpäästä, sulkeutuneesta ja etelän raiskaamasta Mukasta ja hybridistä, mihinkään raameihin sopeutumattomasta Liksomista juuri vahvasta edelleen mielikuvia omituisesta, saavuttamattomasta ja erämaisesta pohjoisesta siihen jo aiemmin liitettyjen stereotyyppien kautta. Erityisesti Mukan esittelyn sävystä (etenkin sivuilla 147–155) voisi päätellä, että Ridanpää on loukkaantunut siitä, miten kirjailijaa riepoteltiin etelän lehdissä. Näin hän tulee vahvistaneeksi sitä kuvaa, jonka mukaan Mukka oli ”liian herkkä etelälle”. Oireellista on, että ainoastaan Liksom esitellään selkeästi kirjailijana, jolla on ollut tietoinen suhde mediaan. Liksom on ”projekti”, joka välttelee selkeästi määriteltäviä kategorioita ja stereotyyppioita.

POHJOISEN TROPIIKIN ARKI JA EKSOTIIKKA

Ensimmäisessä aineistossa tulkitsevassa luvussa Ridanpää esittelee kirjailijoiden tapoja kuvata tarinoidensa kartografista sijaintia ja sen avulla rakentaa vihjeitä pohjoisen ja etelän suhteesta. Kaikkien kirjailijoiden kuvauksissa pohjoinen sijoittuu rajamaille, kauas ja varsin stereotyyppisten luonnonkuvausten äärelle. Ridanpään mukaan nämä usein romantisoivat ja kuvitteellista pohjoista kyseenalaistamattomat tekstit saattavat kuitenkin johdattaa lukijansa pohtimaan stereotyyppien mielekkyyttä. Toinen aineistoluku pohtii, miten pohjoista luontoa kuvataan ja merkitseekö pohjoisen eksoottinen kuvaus automaattisesti eksotismin hyväksymistä. Erityisesti Liksomin ja Haanpään tulkitaan käyttävän pohjoisen stereotyyppistä kuvausta keinona tuottaa epäilyttävän hieno kuva, jolloin lukijan on pakko pohtia koko

kuvan järkevyyttä. Pohdinta pohjoisen arjen realistisen kuvauksen tulkinnoista osuu mielestäni naulan kantaan: pohjoisessa asuva voi näistä kuvauksista löytää jotain arkeaan hyvin luonnehtivaa, kun taas etelän asukka tulkitsee ne helposti ainoastaan vahvistamaan omia eksotisoivia mielikuviaan. Pohjoisen arki *on* etelän näkökulmasta eksoottista.

Kolmas aineistoluku purkaa niitä ”yhteiskunnan” kuvauksia, joita teksteissä esitetään. Yhtäältä Ridanpää pohtii luonnon voimakkuuden ja sen alistamisen mielikuvia, toisaalta pohjoisen ihmisen marginaalisuuden tai mahdollisen toimijuuden esityksiä. Haanpää ja Mukka ovat sijoittaneet tarinansa ja ihmisensä etelän ja pohjoisen vastakkaisuuden akselille moninkin tavoin, kun taas Lksom näkee kohtaloiden kurjuuden tasa-arvoisesti riippumatta maantieteestä. Tämä luku saa tarpeellista jatkoa seuraavasta, tekstien ääntä pohtivasta luvusta. Mielestäni juuri ”Kuka on äänessä?” -luku on muutoinkin koko väitöskirjan merkittävin, sillä siinä mietitään, kuka aineistoissa puhuu ja mitä se merkitsee sen tulkinnan kannalta. Erityisesti pohdinnat murteen tai meän-kielen ja slangin käytöstä kaunokirjallisuudessa tekstissä ovat mielenkiintoisia, mutta myös havainto siitä, että kuvaa valloitetavasta erämaa-Lapista ovat Lapin-kirjallisuudessa olleet tuottamassa ainoastaan miehet – naisia ei Lapin-kirjailijoiden joukosta löydy.

Samoin kuin äänillä leikittely myös perinteisen pohjoisen ironisointi on voimakas keino kyseenalaistaa stereotyyppioita. Ironiaa lähinnä eksoottisuutta ja kurjuutta liioittelemalla ovat hyödyntäneet sekä Lksom että Haanpää, joiden tekniikoita Ridanpää pohtii viidennessä aineistoluvussa. Kuudennessa aineistoluvussa käsitellään yhtäältä tekstien muodon vaikutusta siihen kuvaan, jonka ne tuottavat pohjoisesta, ja toisaalta kirjailijan aseman vaikutusta tulkintaan. Tutkimuksen kolme viimeistä teemaa: ääni, ironia ja muoto ovat sen ehdottomasti hedelmällisimpiä. Ne myös leikkaavat kolmen aiemman teeman: kartografian, eksotismin ja yhteiskunnan läpi ikään kuin strategioina, joilla romantiikkaa, marginaalisuutta ja luonnontilaisuutta on purettu.

Pystyykö tieteellinen tutkimus sitten purkamaan pohjoisen ja etelän välisiä epäsymmetriä ja sitä tuottavaa diskurssia? Vaikeaa se on, sillä kuvitteellinen pohjoinen on etelälle kovin todellinen. Vastakkainasettelun käsittely ja etenkin sen ottaminen tutkimuksen lähtökohdaksi saattaa sittenkin vain tuottaa vastakkainasettelun uudestaan, kuten Ridanpääkin väitöskirjansa sivuilla epäilee. Kolonialistisen asetelman rinnalle Ridanpään tutkimissa teksteissä nousee kuitenkin selvästi toisenkinlainen näkemys pohjoisesta: sieltä ylväästi etelään katsova toimija, jonka elämän keskus ei ole etelässä, vaan juuri siinä missä hän on. Tämäkin toimijan diskurssi tuottaa pohjoisen ja etelän eron, mutta omilla ehdoillaan. Ilmeisesti yhtä kuvitteellisesti.

FM Karina Lukin on folkloristiikan tutkija Helsingin yliopistossa ja valmistelee väitöskirjaa Euroopan-puoleisten nenetsien paikkaperinteen rakenteista ja merkityksistä.